

CRITERIA AND INDICATORS FOR THE ADAPTATION AND INTEGRATION OF THIRD-COUNTRY NATIONALS - A TOOL FOR REGIONAL AND CORPORATE SECURITY

Abstract: This article addresses adaptation and integration as two different stages of the migration process. The introduction of an additional "adaptation" stage in the migration process model will allow a more accurate assessment of the impact of integration on the security of regions and business organizations.

Author information:

Tsvetelina Metodieva

PhD student, Management of Security Systems
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ ts.metodieva@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Migration, migrants, adaptation, integration,
security, national security, migration
security.

Въведение

Процесът на включване в обществото на групи чужденци от трети страни, чийто менталитет и културни традиции понякога се различават значително от исторически установените етнокултурни характеристики на местното население, е сложен и продължителен. Този процес не трябва да е спонтанен. Той започва от момента на подаване на молба за закрила от чужденеца, преминава през адаптацията в новата среда по време на производството за предоставяне на закрила и завършва с пълноценната и пълноправна интеграция на бежанците във всички сфери на обществения живот. Ето защо работата в областта на адаптацията, интеграцията на мигрантите и формирането на толерантност в нашето общество е толкова важна в наши дни [2].

За разлика от други нормативни документи, приети в Европа и у нас, с цел оценка на влиянието на миграционните процеси върху сигурността на страната, регионите и стопанските организации, авторът смята, че е целесъобразно последният етап на миграционния процес, приет като интеграция в нормативните документи, да бъде разгледан структуриран на три стадия: гражданско и културно ориентиране, адаптация и интеграция.

Това е необходимо и поради факта, че практиката показва в България, че пълната интеграция засега не е възможна, и разглеждането на този процес като едноетапен не дава нужните за практиката средства и мерки.

Броят на бежанците и граждани от трети страни (ГТС) в България е сравнително малък на фона на тези в развитите страни в Европа.

Целта на настоящата работа е да се предложат общи и частни критерии за оценка на тези стадии на интеграцията на ГТС.

1. Критерии за адаптация

За различните категории мигранти има два способа за преместване на ново място на пребиваване:

- едноетапен, когато мигрантът и членовете на неговото семейство едновременно или с малка разлика във времето се преместват на ново място.

- двуетапен, когато отначало мигрантът се премества на новото място, запознава се с новите условия, настанява се и след това членовете на семейството му се преместват при него.

Както вече бе посочено, за разлика от други нормативни документи, приети в Европа и у нас, е целесъобразно последният етап на миграционния процес, приет като интеграция в нормативните документи, да бъде разгледан структуриран на три стадия: гражданско и културно ориентиране, адаптация и пълна интеграция.

Началният стадий - гражданско и културно ориентиране е предмет на експертни разработки у нас, и в тази работа не се разглежда [3].

Адаптацията е приспособяване на мигрантите към временно приетата ги общност, което предполага знание на езика и умения за лично поведение по спазване на житейските норми и традициите на местното население, а интеграцията вече е друг етап на дейността на миграционния процес, той е адресиран предимно към чуждестранните граждани, които се стремят не само да работят временно в страната, но и да станат нейни граждани в бъдеще [1].

Могат да се предложат най-общи критерии за адаптация:

- частична адаптация - частично приспособяване на мигранта и семейство му към новата за тях среда на приемащото общество, но при това той продължава да поддържа стабилни връзки с предишното място на пребиваване, и продължава да изпитва специално отношение към себе си от страна на приемащото общество;

- пълна адаптация - тя е завършен процес на приспособяване на имигранта и членовете на неговото семейство към безконфликтно пребиваване и трудова дейност в приемащото общество. Тя може да се даде, когато постоянен мигрант даде положителен отговор във всички видове адаптация и е взел окончателно решение да се интегрира в ново общество;

- критерий „мигрантът не се е адаптирал към новата среда“ – тази оценка се дава, когато в повечето критерии от видовете адаптация мигрантът не е успял да се адаптират към местните условия и е решил да напусне населеното място.

Според експерти в чужбина, адаптацията може да се разгледа съставена от 6 компонента (вида) - институционална, икономическа, социална, биологична, културна и географска адаптация [1].

За отделните видове адаптация се предлагат следните критерии:

Институционална - запознаване със законите и правилата, действащи в общината, установяване на връзки с държавните и общинските власти, запознаване с политическия живот, обществените организации и движения на приемащото общество, и др.

Критериите за институционална адаптация:

• Мигрантът познава законите и другите разпоредби, които са в сила на територията на населеното място;

• Мигрантът има представа за органите на държавната и общинската власт, имащи правомощия на територията на населеното място;

• Мигрантът знае към кои органи на властта трябва да се обърне по интересуващите го въпроси;

• Мигрантът има представа за политическия живот на приемащото общество (дейността на политически партии, обществени организации).

2. Икономическа адаптация: жилищно настаняване, трудоустройство или държавна подкрепа, достигането на добро икономическо положение, достоен живот в новото общество и други икономически условия.

Критериите за икономическа адаптация:

- Осигуреност на мигранта и семейството му с временно жилище;
- Мигрантът работи и получава заплата (има собствен бизнес), или живее с финансовата подкрепа от държавата или диаспората;
- Достатъчни доходи за осигуряване на възможността за пребиваване в Република България и за по-нататъшна интеграция в приемащото общество.

3. Социална адаптация-приспособяване на новодошлия към новата социално-демографска среда на приемащото общество, предоставяне на него и членовете на семейството му на социалните услуги, които местното население използва; знанията на мигранта за спецификата на отношенията между социалните групи и хората и т.н.

Критериите за начална социална адаптация са:

- Мигрантът познава социалните норми и ценности на местното население;
- Преодоляване на езикова бариера за комуникация с местното население;
- Мигрантът притежава необходимите знания и умения, позволяващи работа в новата среда;
- Преодоляване езиковата бариера на членовете на семейството на мигранта за комуникация с местното население;
- Мигрантът и членовете на неговото семейство ползват социалните услуги, които използва местното население (образователни, медицински и други услуги);
- Мигрантът и членовете на неговото семейство са усвоили образците на поведение на местното население;
- Мигрантът е запознат с психологическите нагласи на местното население;
- Мигрантът и членовете на неговото семейство са запознати с културата на местното население, неговата история, местните обичаи и традиции;
- Местното население е толерантно към мигранта и членовете на семейството му.

4. Биологична (медико-биологична) адаптация-приспособяване към новите условия на околната среда и към ново географско положение.

Критериите за биологична (биомедицинска) адаптация:

- Мигрантът и членовете на неговото семейство са адаптирани към новия климат;
- Мигрантът и членовете на неговото семейство не са развили нови заболявания, свързани с преместването.

5. Културна адаптация-преодоляване на езиковата бариера, запознаване с историята на региона, културата на местното население, неговите обичаи и традиции и др.

6. Географска адаптация-приспособяване към новите географски условия, климата и инфраструктурата на територията.

Критериите за географската адаптация:

- Мигрантът и членовете на неговото семейство се ориентират добре в новите географски условия;
- Мигрантът може да напусне самостоятелно населеното място на пребиваване към друго населено място.

На базата на предложените общи критерии, може да се разработи система от бални оценки, чрез които по-точно да се определи доколко мигрантите се адаптират. Използването им става чрез периодично анкетно проучване по въпросници, разработени от автора, по видовете

адаптации Конкретното разглеждане на системата от такива оценки на тези видове адаптация и анкетните въпросници надхвърля рамките на настоящото изследване.

2. Критерии за интеграция

Интеграцията е включването на имигрантите и техните потомци в социалните институции на приемащата държава. Синоним на интеграцията е социалното включване. Антоним - социално изключване [10].

Пълната интеграцията в приемащото общество е последният стадий на процеса на интеграция за постоянните мигранти. Това е дълбоко вграждане на мигранта в приемащото общество според един от интеграционните модели, приети/неприети от държавата (мултикултурализъм, сегрегация, селекция, изолация, интеграция) [9].

Този процес е сложен и продължителен. Той включва различни взаимосвързани закони, икономически, социални и културни измерения, като всички те са важни за постигане на успешно социално включване и независим живот на получените закрила мигранти. Този процес също така е процес на промяна и за двете страни – приемащото общество и самите бежанци.

Световната практика познава следните интеграционни модели на държавите:

- мултикултурализъм - компактно пребиваване на имигранти на териториите на заселване със запазване в тях на културните норми, създадени в общността на изхода, при това имигрантите взаимодействат с местното население и признават официалните норми на приемащата общност;

- сегрегация - ограничаване на местата за заселване, икономическите ниши за мигранти, където ги допускат приемащите общности, ограничаване правата на мигрантите;

- селекция - затягане на режима за подбор на мигранти от приемащата страна. Механизмите за подбор са квоти, точковни системи за подбор на мигранти и т.н;

- изолация - характеризира се с факта, че приемащата страна се изолира от имигрантите чрез строги ограничения за преселване (преди тази политика се е провеждала от Япония). В някои страни политиките за изолация включват забрана на миграцията и бариери пред емиграцията и имиграцията. Държавите, които водят подобна политика, не позволяват на собствените си граждани да отиват в чужбина, както и на чужденците да се преселват в страната;

- интеграция – състои се в управление и контрол на миграционните потоци, създаване на селективни механизми и интеграция на имигрантите в приемащото общество, работа с имигрантите и населението за формиране на толерантни възгледи. Характеризира се с изпълнението на правителствени програми за интеграция на мигранти, разработват се критериите за приемане на имигранти, обучават се специалисти, курсове по изучаване на езици за имигрантите, за целта се създават специални държавни органи - Министерството за интеграция (Германия), Министерството на абсорбция (Израел), Управление за интеграция (Швеция), министърът на идентификация (Франция), Управление за съдействие на интеграцията на Федерална миграционна служба (Русия). Работата в областта на интеграционната помощ не се ограничава само до централния апарат на Управлението, но и значими задачи в тази област са възложени и на териториалните органи на службата за активно гражданство.

Според редица експерти най - общите критерии за интеграция са:

- от страна на мигранта - появата на мигрант и неговите потомци с пълно чувство на принадлежност към приемащото общество;

- от страна на приемащото общество - възприемането на мигранта и неговите потомци като „сред собствения си народ“.

Според Националната стратегия в България интеграция на лицата, получили международна закрила, се осъществява чрез конкретни мерки и услуги в няколко приоритетни области, които се приемат за сектори (критерии) за интеграция, като:

- достъп до образование и обучение по български език;
- заетост;
- признаване на квалификации;
- здравни грижи;
- социално подпомагане;
- жилищно настаняване;
- интеграция в социалния, културен и граждански живот на обществото [6].

Но в Националната стратегия и други нормативни документи, няма формулирани критерии за тези видове интеграция

В „Наредбата за условията и реда за сключване, изпълнение и прекратяване на споразумение за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила“ в Глава втора „Критерии за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила“, чл. 6 и 11 не се предполага, че са точно критерии а по-скоро бална оценка от събиране на статистическа информация [4].

Според руски експерти се разграничават четири основни аспекта на интеграцията [10]. Съответно, досега са идентифицирани четири основни показателя, чрез които е възможно да се оцени как протича процесът за интеграция на новодошлите: политико-правни, социално-икономически; социално-културни и социално-психологически.

Според доклад на Организация за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) основните индикатори за интеграция на мигранти са: размер и състав на имигрантското население, образование и езикови умения, участие в пазара на труда, качество на работата, бедност, жилище, здраве и благополучие, националност на страната домакин, социално включване, младеж с мигрантски произход, представяне на деца на имигранти в училище, преход от училище към работа [12].

За да се постигне по-добра съпоставимост между държавите-членки на ЕС, декларацията от Сарагоса за 2010 г. постига съгласие за набор от общи показатели за интеграция на чужденци, а те са: ниво на образование (% от 15-64, а не в образованието); коефициент на заетост; степен на свръхквалификация; относителна степен на бедност; степен на собственост на дома; само отчитане на добро здравословно състояние (15+); националност на страната домакин сред заселените мигранти извън ЕС; възприемана дискриминация.

Според наши експерти се разграничават: правна, политическа, икономическа, социална, културна, гражданско-политическа [3].

Направеният анализ на системите от индикатори за интеграция показват известна корелация но заедно с това не показват методиката и начина на тяхното управление, това също излиза от обсега на това изследване.

Въз основа на анализа на използваните индикатори в представените международни сравнителни изследвания могат да се предложат и няколко идеи, свързани с оценката на политиките и мерките за интеграция на имигранти, подходящи за българските условия.

Независимо дали терминът "мултикултурализъм" (наскоро превърнат в бълг) се използва в официалната и обществена реторика, европейските държави продължават да предприемат

мерки за организиране на общ живот в условия на културно многообразие. Тези мерки обхващат области като език, образование, религия, медии и символи (предимно религиозни).

Към тези мерки се отнасят:

- възможност за получаване на помощ от преводач в болница, в съда и др.;
- подкрепа за етнокултурни организации, създадени от мигранти;
- отражение на етнокултурната хетерогенност на обществото в училищните учебници;
- отразяване на расово-етническата хетерогенност в медиите;
- отделни сектори в гробищата за членове на религиозни малцинства;
- възможността да се спазва диета, предписана от определена религия в училищни бюфети;
- изключения в дрес-кода (тюрбан и хиджаб в училища и университети, шалвари за медицински сестри, и др.);
- приемане на духовници от различни вероизповедания в затвори и болници;
- отделяне на земя за изграждане на религиозни сгради на религиозни малцинства;
- уреждане на държавно-църковните отношения, като се отчита религиозното многообразие; по-специално в редица страни държавата създава „чадърни“ ислямски организации по модела на подобни християнски (главно католически и протестантски) и еврейски организации;
- неделни училища, както и частни религиозни училища .

Описаната по-горе картина може да изглежда почти фантастична и във всеки случай неприложима за нашите реалности. Междувременно изглежда доста разумно да се работи предварително, без да се чака натрупаното напрежение и противоречия между различните групи да доведат до задънена улица. Ето защо е уместно да се помисли за прилагането на някои от горните мерки в регионите, разбира се, обобщавайки натрупания опит, мениджърите от страните от ЕС са разработили следните препоръки за държавни служители и социални работници, участващи в интеграцията на мигранти:

- необходимо е тясно взаимодействие на държавните структури с независими експерти и организации с нестопанска цел, специализирани в определена област (образование, здравеопазване, човешки права, жилища и др.);
- изключително е желателно да се координират усилията (и съвместни действия) на граждански сдружения от различен профил, от комисии за настаняване в клубове по интереси, от сдружения на възрастни хора до младежки и спортни организации;
- междукултурната компетентност на участниците в процеса на интеграция (двуетичие, познаване на социокултурните характеристики както на приемащата страна, така и на мигрантските групи) е изключително важна;
- много продуктивно е да се привличат доброволци за изпълнение на интеграционни програми. За това е необходимо да се преодолее недоверието на доброволческите организации към държавата като цяло и нейните отделни институции;
- необходимо е да се включат представители от мигрантската среда в интеграционните програми. „Вчерашните“ мигранти разбират по-добре нуждите на новите пристигащи, отколкото отдавнашните мигранти и са по-способни да изградят доверие, а с него и социалния капитал, необходим за успешната интеграция.

Държавите от Западна Европа в рамките на техните програми за интеграция, са предприели конкретни мерки, които също може да се прилагат у нас:

- строго антидискриминационно законодателство в областта на трудовите отношения, както и строг контрол върху неговото спазване;

- мониторинг на дискриминацията;
- мониторинг на ксенофобия. „Евробарометърът“, действащ в страните от ЕС, редовно провежда проучвания за обществените настроения относно културното многообразие;
- внимание към ролята на медиите за формиране на толерантна социална атмосфера;
- езикови курсове, достъпни за повечето (в идеалния случай за всички), които трябва да овладеят езика на приемащата държава. Преди кризата 2008 г. подобни курсове в страните от ЕС обикновено бяха безплатни. Мигрантите бяха длъжни да купуват само ръководства за проучвания. През последните години редица държави въведоха такси за посещение на езикови курсове, но по-вероятно са символични, тъй като не покрива една трета от разходите за тяхната организация.

- системата на предучилищното образование, която позволява възможно най-рано да се стартира социализацията на децата на мигранти. Например в Швеция над 80% от всички деца, навършили две години, са обхванати от система за детска градина;

- училищната система, в която се отдава особено значение на езиковото обучение на децата мигранти. Специалните програми са насочени към ученици, които имат слабо или никакво познаване на езика на приемащата страна то се вземат предвид националните особености.

Мерките за интеграция на чужденци, получили международна закрила са следните: осигуряване на жилищно настаняване на лицето и неговото семейство; записване в детска градина и държавно или общинско училище на деца, подлежащи на задължителна предучилищна и училищна подготовка; провеждане на обучение по български език; здравно осигуряване и обслужване; професионално ориентиране и включване в обучение на възрастни; включване в програми и мерки за заетост и обучение; информирание и предлагане на обявени свободни работни места и други мерки, по преценка на приемащата община [5].

3. За интеграцията в общините

На 25.07.2017 г. е приета „Наредба за условията и реда за сключване, изпълнение и прекратяване на споразумение за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила“ (по-нататък за нея в текста се използва съкращението НИМО), по силата на която на ГТС с предоставена международна закрила се предлага сключване на споразумение за интеграция [4]. За разлика от предишната наредба, която е отменена на 31 март 2017 г., новата НИМО възлага отговорности за координация на процесите по интеграция на заместник министър-председател. Запазва се принципа, че интеграционната подкрепа се основава на споразумение между бежанеца и общината. Но общините трябва да проявят готовност доброволно да участват и съдействат този процес. Независимо от съществуващата нормативна база, сключване на споразумение между кмет и бежанец по-скоро са изключение. Липсват данни за точния брой на ГТС, които са избрали да останат в България дългосрочно. Данни на ДАБ показат, че почти 90% от тях се установяват в София. При прилагането на НИМО се констатира, че тя не е ефективна и създава проблеми. Възникналите конфликтни ситуации в Елин Пелин, Белене, Розово, Ихтиман, Ковачевци и на други места между пожелали интеграция бежанци и местното население показват, че на хората в провинцията не е разяснено предварително кой ще бъде настаняван при тях и какъв е неговия интеграционен профил [1].

Процесът на интеграция в съответната община започва със сключване на споразумение за интеграция, за което кметът на общината и чужденецът с предоставено убежище или международна закрила доброволно заявяват своето желание пред Държавната агенция за бежанците при Министерския съвет [7].

Кметът на общината предоставя и прилага на територията на общината мерки за интеграция на чужденеца съгласно индивидуалния му интеграционен план – неразделна част от настоящото споразумение, а чужденецът се съгласява и приема да участва в тяхното изпълнение, при уговорените срокове и условия.

Процесът на интеграция на чужденци в общината преминава през следните етапи:

Споразумението се сключва за срок от една година и съдържа мерки за интеграция, като:

1. Осигуряване на жилищно настаняване на лицата, получили закрила, и техните семейства;

2. Записване в детска градина и държавно или общинско училище на деца, подлежащи на задължителна предучилищна и училищна подготовка;

3. Провеждане на обучение по български език;

4. Здравно осигуряване и обслужване;

5. Професионално ориентиране и включване в обучение на възрастни;

При базово ниво на владеене на български език чужденците могат да се възползват от участие в курсове за квалификация и преквалификация, както и обучение по ключови компетентности. За целта следва да се регистрират като лица, търсещи работа, в дирекция „Бюро по труда“ по постоянен или настоящ адрес.

6. Включване в програми и мерки за заетост и обучение;

7. Информирание за обявени свободни работни места.

Мерките по т. 6 и т. 7 се изпълняват чрез дейности по информирание и включване на чужденците във финансирани от държавата или изпълнявани от общината проекти по създаване и квалифициране на работната сила.

В споразумението за интеграция могат да бъдат включени и други дейности по инициатива на приемащата община.

Кметът на общината има право да прекрати едностранно изпълнението на споразумението, когато чужденецът:

а) системно нарушава обществения ред;

б) не изпълнява задълженията по споразумението и мерките, заложи в индивидуалния интеграционен план;

в) откаже да приеме предложената му подходяща работа и/или включване в програми и мерки за заетост и обучение на възрастни [5].

Практическото изпълнение на задължението може да се осъществи чрез проверки по собствена инициатива на определеното от кмета на общината длъжностно лице или по сигнал на лице/институция, предоставящи/контролиращи услугата, чийто ползвател е чужденецът.

Независимо от съществуващата нормативна база, според която интеграцията се случва на местно ниво след сключване на споразумение между кмет и бежанец, такива случаи са по-скоро изключение.

По т.нар. програма за презаселване например, с която България се съгласява да приема бежанци от Турция (общо 110 души за тази година, а реално са презаселени 85), има сключени споразумения само с два района на Столичната община - Витоша, където са приети пет семейства, и Красно село, където има едно споразумение [11]. Сред най-големите проблеми пред сключването на такива споразумения са, че кметовете на практика нямат отделени средства за целта. Тоест общината следва да задели от собствения си бюджет пари за настаняване на дадено семейство и за осигуряване на обучение по български език например.

Според действащата наредба за интеграцията например процесът по интеграция се координира от заместник министър-председател. От 2017 г., когато е приета наредбата, досега обаче не е определен отговорният вицепремиер.

В същата наредба например изобщо не е включено изучаването на български език като условие за интеграция на бежанците, а жилищното настаняване на получилите закрила е споменато като ангажимент на кмета. Тези хора не могат да кандидатстват за общински жилища. Дори да наемат жилище със собствени средства, те най-често не могат официално да се впишат в регистрите на общината заради несъвършенствата в нормативната уредба и произтичащото оттам нежелание на наемодателите да ги регистрират на адреса. Така на практика липсват два от ключовите елемента, за да се интегрира даден човек в обществото.

Разглеждането на други конкретни мерки е извън обсега на това изследване.

Заклучение

У нас проблемът за адаптация и интеграция на ГТС засега не е актуален поради минималния брой имигранти, решили да изберат страната ни за постоянно пребиваване. Сключване на споразумение между кмет и бежанец се случва изключително рядко или е по-скоро изключение, поради това няма натрупан опит в изпълнението на споразумения за интеграция на ГТС. Това обаче не оправдава не използването на проактивния подход за набелязване на мерки за изключване за в бъдеще на неблагоприятните влияния на миграционните процеси в регионите и корпорациите.

Според автора, има необходимост от запознаване на Общинските ръководства и ръководствата на бизнес организациите с нормативната уредба и практиката по адаптация и интеграция на местно ниво, а също така и с възможност за бъдещето им усъвършенстване. Либералната теория за потенциалния икономически принос на ГТС засега изглежда неприложима към социално-икономическата реалност в Република България. По интеграцията, и то в ограничени сектори, се работи основно от неправителствени организации. Епизодичната интеграцията у нас е недотам успешна. Подобна тенденция в бъдеще може да доведе до повишаване нивата на престъпността, етническо напрежение, злоупотреби със социалната система и създаване на така наречените „паразитиращи общества“.

Въвеждането на допълнителен стадий „адаптация“ в модела на миграционния процес ще позволи по-точната оценка на влиянието на интеграцията върху сигурността на регионите и стопанските организации. Предложените критерии за адаптация и интеграция могат да бъдат използвани от фирмените служби за сигурност в регионите, където има ГТС желаещи да останат да пребивават на територията на приемащата страна [8].

Засега този проблем не стои на вниманието и на Националния съвет по миграция, граници, убежище и интеграция към МВР, липсва и механизъм за координация между институциите на областно ниво. Предложените в статията критерии за мониторинг и оценка на степента на адаптация и интеграция на ГТС ще подготви общините и бизнес организациите у нас за преодоляване на евентуални мигрантски кризи, както и за привличане на висококвалифицирани и мотивирани граждани с български произход от трети страни, които са много по-близки по етно-културен профил с местните хора, и приемане на икономически мерки за реемиграция на младите квалифицирани българи от развитите държави в Европа и света.

References:

1. Stanev, S., Metodieva, Ts., Dimanova, D. Adaptatsiata i integratsiata - faktori za migratsionnata sigurnost na regionite i biznes organizatsiite“. NK, NVU "Vasil Levski", 28-29 Mai 2020 g., Veliko Tarnovo. (pod petchat)
2. Georgiev, S. Riskove za natsionalnata sigurnost na Republika Balgaria, proiztichasti ot nelegalnata imigratsia, Disertatsia, UNIBIT, S., 2019.
3. Indikatori, metodi i tehniki za nabliudenie i otsenka izpalnenieto na tselite i merkite po integratsia na grajdani na tretii darjavi. Analitichen doklad. Tsentar za izsledvane na demokratiata, Sofia, 2010.
4. Naredba za usloviata i reda za skliuchvane, izpalnenie i prekratiavane na sporazumenie za integratsia na chujdentsite s predostaveno ubejishte ili mejdunarodna zakrila. PMS № 144 , 2017 r., obn., DV, br. 60 ot 25.07.2017 g.,
5. Narachnik za integrirane na litsa s predostaveno ubejishte ili mejdunarodna zakrila v obshtinite, https://www.redcross.bg/files/914-BRC_Narachnik_Integration_last.pdf
6. Natsionalna strategia v oblastta na migratsiata, ubejishteto i integratsiata 2015-2020 g.
7. Spravochnik po integratsia na litsa s predostavena mejdunarodna zakrila, str. 24, <http://www.bcrm-bg.org/docs/Spravochnik-integracia-mejdunarodna-zakrila.pdf>
8. Hristov, H. Podhodi za sazdavane na sistema za upravlenie na firmena sigurnost, Annual of Konstantin Preslavsky University of Shumen, Shumen, Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, ISSN 1311-834H, Vol. V E, 2015, s. 137-143.
9. Ledeneva, V. Munitsipalnaia model otsenki stepeni sotsialnoi adaptatsii migrantov. <http://rfc.ranepa.ru/wp/wp-content/uploads/2014/10/%D.....pdf>
10. Malahov, V. Integratsia migrantov: evropeiskii opait i perspektivai Rosii: rabotshaia tetr. / [V. S. Malahov; gl. red. I. S. Ivanov]; [Rosiiskii sovet po mejdunar. delam]. – M.: Spetskniga, 2014. – 24 s. ISBN 978-5-91891-360
11. [https://bcrm-
bg.org/wpcontent/uploads/2020/03/2020_%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD_01-1.pdf](https://bcrm-bg.org/wpcontent/uploads/2020/03/2020_%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD_01-1.pdf)
12. <http://www.oecd.org/about/>